

Amerikan nationalismi ja vapauden aate

Aira Kemiläinen

Yhdysvaltain syntyyn liittyy suosittu perinne, jonka mukaan uusi Amerikan kansakunta perustettiin aatteen varaan [1]. Itsenäisyysjulistus 4.7.1776 oli juhlallinen asiakirja, joka esitti valistuksen teorian hallitusmuodosta ja vetosi kansan tahtoon, tasa-arvoisuuteen ja jokaisen ihmisen luovuttamattomiin oikeuksiin – elämään, vapauteen ja onnen tavoitteluun.

Amerikan siirtokuntien itsenäistyminen oli poikkeuksellinen tapahtuma maailmanhistoriassa, koska sen taustana oli valistusaika, ja valtion perustajat, Founding Fathers, etenkin Thomas Jefferson ja George Washington tunsivat eurooppalaisen sivistyksen ja olivat saaneet oppinsa sekä Englannin poliittisista perinteistä että John Locken filosofiasta ja ranskalaisilta valistusajattelijoilta. He olivat myös perehtyneet antiikin käsitteisiin kansojen hallitsemisesta.

Kun amerikkalaiset vertasivat omia laitoksiaan eurooppalaisiin, he väittivät, että heitä ei johdantanut eurooppalainen nationalismi, joka piti kansakunnan tuntomerkkeinä yhteistä syntyperää, omaa kieltä, perittyjä tapoja, kansanrunoja ja kansanluonnetta. He katsoivat, että heiltä puuttui eurooppalaisten kansallinen itsekkyyys ja itsekeskeisyys [2].

Vapauden aatteen edustaminen oli Yhdysvaltain liittovaltion syntymäoikeus, jota ilmaisee kuuluisa Vapauden patsas New Yorkin edustalla. Tämä ranskalaisten lahjoittama patsas (1886) samalla yhdistää Ranskan ja Amerikan kansoja, joiden kohtalot saivat uuden suunnan valistus- aatteista, kun Ranskan suuri vallankumous (1789) vaati Eurooppaa omaksumaan kansanval- lan ja Britannian 13 amerikkalaista siirtokuntaa jo sitä ennen perustivat vapauden aatteeseen vedoten yhden maailman mahtavimmista valtakun- nista. Jo Ranskan kuningaskunta, Englannin kil-

pailija kansainvälisessä politiikassa, tuki kapinal- lisia siirtokuntia, joiden vapaussota päättyi 1783 itsenäisyyden tunnustamiseen. Sitä suuremmal- la syyllä vallankumouksellinen Ranska tuli ole- maan Amerikan liittolainen. Molempien tunnuk- sena oli vapauden voitto ihmiskunnassa.

Yhdysvallat syntyi valistuksen huippukau- della, ja kun valistusaatteet kohottivat ihmisar- von ja poliittiset ihmisoikeudet korkeammalle tasolle kuin milloinkaan aikaisemmin historias- sa, niiden asettaminen valtion toiminnan ohjeek- si antoi ylevän perinteen.

Tämä tunnus ihanteiden maailmasta omak- suttiin kansainvälisessä politiikassa, jossa siihen sekaantuivat valtapolitiikka ja taloudelliset edut. Tämä on aiheuttanut moraalisia ristiriitoja Yh- dysvaltojen esiintyessä vapauden esitaistelijana. Millainen vapauden edustaja oli maa, jossa Afri- kasta tuotujen orjien jälkeläisillä ei ollut vapaan kansalaisen oikeuksia eikä edes sisällissodan jäl- keen 1865 vielä todellista mahdollisuutta käyttää äänioikeutta ja joka antoi maanosan alkuperäisil- le asukkaille, intiaaneille, kansalaisoikeudet vas- ta 1924 sodittuaan heitä vastaan jatkuvasti ja siir- rettyään heidät syrjään reservaatteihin? Myös- kään kiinalaisia ja japanilaisia ei pitkään aikaan hyväksytty kansalaisiksi.

Tämä asenne siedettiin, koska silloisten rotu- jaottelujen mukaan värillisiä pidettiin alempiar- voisina ihmisinä. Myös useimmat eurooppalaiset ajattelivat samoin. Kansanvallan teoria koski vain ”valkoista rotua”. Valistusajattelijat olivat periaatteessa olleet toista mieltä. Monet olivat korostaneet kaikkien ihmisten samankaltaisuut- ta.

Käsitys eurooppalaisten ylemmyydestä oli peritty edellisiltä vuosisadoilta, ja kehityksen al- kuvaiheessa oleva uusi tiede, antropologia, useimmiten vahvisti vanhaa ennakkoluuloa.

1800- ja 1900-luvun ”valkoiset” usein ummistivat silmänsä asialta. Tosin orjuuden vastustus johti Amerikassa sisällissotaan, joskaan se ei vielä poistanut oletettujen rotujen eriarvoisuutta. Kaksi ideologiaa – vapauden aate ja teoria rotujen eriarvoisuudesta – olivat poliittisesti ja moraalisesti täysin vastakkaisia.

Amerikkalaisuuden perustekijät

Yhdistikö siis amerikkalaisia – kuuluisassa siirtolaisten sulatusuunissa (*Melting Pot*) – vain vapauden aate? Asiasta on käyty lukuisia keskusteluja 1700-luvulta nykypäiviin. Sanomalehtimies Michael Lind käsitteli 1995 kirjassaan *The Next American Nation* syntymässä olevaa Amerikan kansakuntaa [3], ja sanoi, että todellinen kansakunta on konkreettinen historiallinen yhteisö, jonka tuntomerkkejä ovat yhteinen kieli, yhteiset kansantavat ja yhteinen kansankulttuuri. Sellainen ei-poliittinen Amerikan kansakunta on olemassa tänään ja on ollut olemassa – yhdessä tai toisessa muodossa – satoja vuosia.

Jos tarkastellaan 13 siirtokunnan kansaa, niin tämä väite on totta, ja siihen voidaan lisätä yhteiset esivanhemmat (sama syntyperä) Brittein saarilta ja yhteiset poliittiset ja hallinnolliset periaatteet Magna chartasta, mainiosta vallankumouksesta ja John Locken filosofiasta lähtien. Kun amerikkalaiset halusivat esiintyä humaanimpina ja kosmopoliittisempina kuin eurooppalaiset ”kansallisintoilijat”, niin he sanoivat, että kieli ei erottanut heitä Englannista. He eivät huomanneet, että yhtä tärkeätä oli kuitenkin se, että englantia on aina ollut virallinen kieli ja siten yhdistänyt uuden kansakunnan asukkaita.

Vaikka siirtokunnat oli perustettu eri syistä, niin myös hallinnon perinteet olivat englantilaisia, mm. hyvin kehittynyt paikallishallinto, ja lisäksi uskonnollisten yhteisöjen erilaisuudesta huolimatta kaikki olivat tässä vaiheessa kristittyjä – kuuluen länsimaiseen kristikuntaan, katoliseen tai protestantteihin.

Kansakunnan koostumus

Yhdysvaltain väestökehityksessä on tapahtunut harvinaisen paljon muutoksia. Silti siinä on ollut paljon pysyvyyttä. Itsenäisyyden alkuaikana vuonna 1790 eurooppalaisperäistä väestöä oli noin 3 200 000 ja afrikkalaista syntyperää olevia oli noin 750 000, heistä orjia lähes 700 000. Valkoinen väestö oli tullut etupäässä Brittein saarilta

siten, että englantilaisia oli noin 60 %, skotlantilaisia 8 % ja irlantilaisia 9,5 %, yhteensä 77,5 %. Kun mukaan lasketaan saksalaiset, hollantilaiset ja ruotsalaiset, niin länsi- ja pohjoiseurooppalaisia alkuperää oli 88 %. Nämä olivat irlantilaisia lukuunottamatta etupäässä germaania kieliä puhuvia protestantteja. Syntyperä, uskonto ja jopa kieli liittivät heitä yhteen.

Yhdysvaltojen perustajat pitivät maataan lähinnä brittiläisenä eikä heillä ollut aikomustakaan muuttaa tilannetta. Valkoinen väestö oli suurimmaksi osaksi varma anglosaksien rodullisesta ylemmyydestä – eikä vain mustiin nähden, vaan myös verrattuna muihin eurooppalaisiin.

Väestökehitys sai kuitenkin toisen suunnan kuin oli ajateltu. Siihen vaikutti pian valtion laajeneminen etelään ranskalaisen Louisianan otolla 1803 ja espanjalaisen Floridan liittämällä Yhdysvaltoihin, muutolla länteen ja uusien osavaltioiden perustamisella koko laajalla mantereella.

Väestö lisääntyi nopeasti. Kun väestön lukumäärä oli 1790 noin 4 miljoonaa, niin se oli 1850 23 miljoonaa, 1900 64 miljoonaa ja 1950 149 miljoonaa. Vuonna 1900 Yhdysvaltain väestö oli jo suurempi kuin minkään Länsi-Euroopan maan asukasluku [4]. Vuonna 1980 väkimäärä oli jo 226,5 miljoonaa; afrikkalaista ja aasialaista syntyperää ja intiaaneja oli alle 14 % sekä brittiläistä, saksalaista ja irlantilaista alkuperää 36 % eli 1/3 [5].

Kun muista maanosista kuin Euroopasta saapuneet olivat kauan vailla kansalaisoikeuksia ja koska anglosakeilla oli maan johto maan politiikassa ja sivistyselämässä, niin vanha sivistynyt eurooppalaisuus oli leimaa antavana Yhdysvaltain kansallisluonteelle.

Vuoden 2000 väestötilaston mukaan Yhdysvaltojen asukasluku oli 281 miljoonaa. Heistä oli valkoisia 75,1 % ja mustia 12,3 %. Alkuperäistä väestöä (intiaaneja ja eskimoita) oli edelleen vähän, alle 1 % ja Aasiasta ja Tyynen meren saarilta tulleita alle 4 %. Muita rotuja tai selvää rotusekoitusta edusti 8 %. Eri laskutavan mukaan oli Latinalaisesta Amerikasta tulleita 12,5 %. Heidän joukossaan oli valkoisia, intiaaneja ja mustia [6].

Michael Lind erottaa Yhdysvaltain historiassa kolme ”tasavaltaa”: 1) Anglo-America 1789–1861, 2) Euro-America 1875–1975, 3) Multicultural America 1970-luvun alusta nykyaikaan (1995). Sisällissotaan saakka Amerikka oli etupäässä anglosaksinen. 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alussa siirtolaiset Euroopasta olivat yhä suuremmassa määrässä etelä- ja itäeurooppalaisia. Toisen maailmansodan jälkeen aasialaisia koskevat rajoitukset poistuivat. Latinalais-

ta Amerikasta tuli jatkuvasti väestöä, jota pidettiin "valkoisena". Maasta tuli monikulttuurinen (multicultural). Lind arvostelee sitä, että eri väestöt pysyttelevät omissa saarekkeissaan. Hän toivoi, että kehittyisi Trans-America, jossa erilaista alkuperää olevat väestöt todella sekoittuisivat.

Kansallistietoisuuden tekijät

1700-luvun lopulla uuden kansakunnan yhdistävät tekijät olivat:

- 1) syntyperä (anglosaksinen, eurooppalainen, jo 1700-luvulla "amerikkalaisuus"),
- 2) 13 siirtokunnan muodostama yhtenäinen alue,
- 3) englannin kieli,
- 4) englannin hallitustavan perinne.
- 5) protestanttinen uskonto,
- 6) vapauden aate ja Amerikan vallankumous 1776 (yhteiset edut, sorto, vapaustaistelu),
- 7) liittovaltio (the United States) ja hallitusmuoto (the Constitution of the United States) 1787.

Nationalismin tutkijat ovat yleensä katsoet, että Amerikan kansakunnan perustekijät olivat suureksi osaksi olemassa jo ennen itsenäisyyttä [7]. Amerikkalaisten yhteenkuuluvuuden tunne ei paljon poikennut eurooppalaisesta. Poikkeuksellinen oli vapauden aate kansakunnan synnysissä. Kun amerikkalaiset katsovat edustavansa vapauden aatetta, niin väite ei ole vain retorinen ja imperialismien aikakaudella syntyneitä selittelyä.

Kahdensadan vuoden aikana amerikkalaisuus sai tietenkin omia piirteitä omalta manteelelta ja sen kohtaloista. Uusia yhteenkuuluvuuden tekijöitä olivat etenkin seuraavat:

- 8) lännen valloitus, suurin osa Pohjois-Amerikan mannerta Atlantin valtamerestä Tyynen valtameren,
- 9) taloudellinen nousu ja varakkuus (amerikkalaiset olivat "People of Plenty", vaurauden kansa),
- 10) sosiaalinen kasvatus ja koulutus koko kansalle,
- 11) tieteen ja teollisuuden saavutukset 1900-luvulla,
- 12) voitot sodissa (imperialismin alku 1898),
- 13) suurvalta- ja supervalta-asema, nykyisin hypervalta?
- 14) kansallisylypeys [8]

"Kutsumustehtävä"

Yhdysvaltain syntyyn liittyvä liberalismiin ja demokratian periaate on määrännyt myös käsityksen amerikkalaisten tehtävästä maailmanhistoriassa ja velvollisuuksista ihmiskuntaa kohtaan. Amerikkalaiset ovat ranskalaisten tavoin pitäneet itseään valistuksen perillisinä sekä vapauden aatteen levittäjinä maailmassa.

Kutsumus- tai lähetystehtävän – mission – ajatus ei ollut uusi. Kristityt olivat halunneet levittää uskontoaan maailman kansoille. Kristilliset valtiot ja hallitsijat olivat keskiajalla ja uudella ajalla vuorotellen pyrkineet ottamaan johdon oman, puhtaimman, uskon levittämiseksi. Jo muinaisen Rooman tehtäväksi oli katsottu laajan valtakunnan hallitseminen ja rauhan (*pax Romana*) ylläpitäminen. Valistusaatteet omaksuneet kansat, lähinnä eurooppalaiset, pitivät tehtävänään edistystä. Siirtomaavaltiot pitivät ansionaan länsimaisen sivistyksen levittämistä muihin maanosiin. Ranskan vallankumous pyrki kansanvaltaan. Marxilaiset pyrkivät oikeudenmukaiseen maailmanjärjestykseen vallankumouksen kautta, ja Neuvostoliitto omaksui tämän tehtävän.

Amerikkalaiset sanoivat ulottavansa liittovaltionsa liberaalin hallintojärjestelmän Tyynelle valtamerelle saakka, kun länsi vallattiin. Vuonna 1845 sanomalehtimies John O'Sullivan sanoi Meksikon sodan aikana sen olevan 'Kaitselmuksen antama tehtävä', "Manifest Destiny". Intiaanin tosin menettivät maansa. Vapauttamisena pidettiin myös Kuuban ja Filippiinien valtaamista Espanjalta 1898. Monroe-opin korollaarilla ulotettiin ylivalvonta latinalaiseen Amerikkaan ja 1900-luvun alusta, presidentti Theodore Rooseveltin ajasta lähtien, Yhdysvallat oli imperialistinen suurvalta. Se ei kuitenkaan hylännyt vapauden ideologiaa.

Ensimmäisessä maailmansodassa Amerikka Englannin tavoin katsoi taistelevansa maailman vapauden puolesta. Lontoon Westminster Abbeyssa kirjoitus tuntemattoman sotilaiden haudalla julistaa englantilaisten sotilaiden kaatuneen taistellessaan oikeuden pyhän asian ja maailman vapauden puolesta. Myös Yhdysvallat katsoi olevansa kansojen vapauttaja. Tosin maa vastoin presidentti Woodrow Wilsonin vakaumusta jäi Kansainliiton ulkopuolelle ja eristäytyi, kunnes toisen maailmansodan puhjettua vuonna 1939 Japanin hyökkäys vuonna 1941 vei USA:n mukaan toiseen maailmansotaan ja voittajavaltoihin.

Kylmän sodan aikana (1946–1991) uuden supervallan, Amerikan, vastustajana oli toinen supervalta Neuvostoliitto. Se koettiin jatkuvasti

entiseksi liittolaiseksi päävihollista kansallissosialistista Saksaa vastaan 1941–45, mutta sodan jälkeen vastustettiin kommunismia ja neuvostojärjestelmää, jotka oli sodan kestäessä lähes hyväksytty demokraattisiksi. Kylmän sodan aikana käytiin Euroopan ulkopuolella sotaa maailman vapauttamiseksi kommunismin uhasta.

Miten Yhdysvallat täytti tehtävänsä vapauden edustajana?

Voittiko vapauden aate maailmansotien aikakaudella? Yhdysvallat ja Englanti katsoivat taisteleensa maailman vapauden puolesta ja torjuneensa 1918 Saksan hegemonian Euroopassa. Tosin Saksan ja Itävalta-Unkarin keisarikunnat eivät olleet diktatuureja, ja vanhoillisin keisarikunta, Venäjä, oli länsivaltojen oma liittolainen. Siitä muodostui Neuvostoliitto, josta tuli yhden puolueen diktatuuri. Versailles'in rauha 1919, joka nujersi Saksan [9], vaikutti kommunismin nousuun ja kansallissosialismin syntyyn.

Ensimmäinen maailmansota oli kuitenkin voitto itsenäisyyteen pyrkiville kansoille. Monet kansat vapautuivat keisarikuntien sortuessa ja saavuttivat kansallisen itsenäisyyden. Tämä oli ollut presidentti Woodrow Wilsonin päämäärä, joka oli ilmaistu hänen 14:ssä artiklassaan. Puola esimerkiksi syntyi uudelleen. Suomea ja Baltian maita hän ei maininnut, joten nämä maat saivat kiittää vapautumisestaan vain Venäjän vallankumousta ja omia aloitteitaan.

Toisessa maailmansodassa länsivallat vapauttivat Länsi-Euroopan miehitettyt maat ja läntisen Saksan kansallissosialismista. Itäinen Keski- ja Pohjois-Eurooppa kylläkin pelastettiin kansallissosialismilta, mutta joutui Neuvostoliiton valtaan, ja Suomea lukuunottamatta siellä, Baltiassa ja kansandemokratioissa, vallitsi kommunistinen diktatuuri. Suomi puolusti itsenäisyyttään eikä sitä pelastanut demokratialle mikään läntinen tai itäinen valtio. Puolan kohtalo oli paradoksaalinen, koska maailmansota oli aloitettu sen vuoksi ja se koki moninkertaisen häviön.

Yhdysvallat oli siis puolustanut vapaata maailmaa vain puoliksi. Se täydensi myöhemmin tämän työn läntisessä Euroopassa, sillä kylmä sota pelasti Englannin ja Amerikan suojaaman Euroopan kommunismita. Neuvostoliiton ja / tai kommunismin voitot muissa maanosissa jatkuivat, joskin niitä voitiin hillitä. Kaiken kaikkiaan Amerikan panos vapauden aatteen hyväksi oli 1900-luvun toisella puoliskolla merkittävä, joskaan ei vailla takaiskuja.

Nationalismin historiankirjoitus ja vapauden aate

Toisen maailmansodan aatteellinen ilmapiiri täyttyi vihasta kansallissosialismia ja Saksaa sekä sen rinnalla sotineita kansoja vastaan. Tämä vaikutti nationalismin arviointiin sekä käsityksiin vapaudesta. Kansallismielisyys samaistettiin virheellisesti kansallissosialismiin ja hylättiin vihattavana aatteena. Kansallistietoisuuden synty historiassa selitettiin kuvitteluksi. Ihanteeksi tuli kansalliset arvot kieltävä kosmopoliittisuus. Hyvää tekeväksi ”nationalismiksi” tuli länsivaltojen universaaliseksi ja humaniseksi selitetty aate, jonka mukaan voittajavallat näkivät kansakunnan vain demokraattisena ja ihmisrakkautta – ei kansallisuutta – korostavana.

Nationalismin auktoriteettina esiintyi Böömistä Yhdysvaltoihin siirtynyt tutkija Hans Kohn. Hän oli Amerikan ihailija ja laajassa nationalismin kartoituksessaan hän esitti kuuluisaksi tulevan dikotomiansa. Hän näki nationalismissa kaksi tyyppiä: 1) ”läntinen nationalismi” oli Amerikan ja lännen demokraattisten maiden suuntaus, joka puolusti yksilön vapautta ja kansanvaltaa sekä oli universaalinen, 2) ”ei-läntinen” eli lähinnä saksalainen aate, primitiivinen asenne, joka ihaili omaa kansaa, omaa kieltä ja kansallisia tapoja, vihasi vieraita kansoja, oli aggressiivinen ja kannatti diktatuuria [10]. Tähän nationalismin suuntaan luettiin myös itäeurooppalainen ja aasialainen kansallisuusajattelu, mutta siitä huolimatta Kohn rinnasti myös Neuvostoliiton nationalismin läntisten demokratiain kansallisuusajatteluun. Euroopan kansat Espanjan Filip II:sta Leniniin olivat Kohnin mukaan leviittäneet universaalista aatetta (demokratiaa, marxismia) silmämäärään ihmiskunnan etu. Vain Saksa ei ollut milloinkaan ajatellut muuta kuin oman kansan etua.

Tämä nationalismin historiankirjoitus tuomitsi kansalliset vapaustaistelut ja kielsi oikeutuksen kansallisilta arvoilta, jotka olivat olleet monien Euroopan väestöjen johtotähtenä 1800- ja 1900-luvulla ja itse asiassa perustana kansallisuusliikkeiden aikakaudelle.

Kohnin dikotomia kuvasti hyvin toisen maailmansodan jälkeisiä ideologisia ja poliittisia asenteita. Länsivallat esiintyivät Euroopan vapauden pelastajina kansallissosialismilta. Osansa tästä kunniaista sai yhteisen sodan perintönä Neuvostoliitto, joka verhosi kommunistisen järjestelmän kansandemokratiaan. Tämä aiheutti sen ristiriidan, että samaan aikaan, kun kylmässä sodassa läntiset demokratiat vapauden nimes-

sä ehkäisivät kommunismin voittokulkua, Venäjä juhli marxilaista demokratiaansa maailman vapauttajana. Tästä tilanteesta joutui myös itsenäisyytensä säilyttänyt, länsimaisena demokratiana pysynyt, Suomi kärsimään. Taistelu Saksan rinnalla vuosina 1941–44 Neuvostoliittoa vastaan oli himmentänyt talvisodan hohtoa. Päädyttiin jopa siihen, että Suomea kylmän sodan aikana syytettiin ”finlandisaatiosta” eli myönnytyksistä kommunistiselle diktatuurille, jota vastaan se oli taistellut oikeassa sodassa, mutta väärään aikaan. Myös Yhdysvallat tinki vapauden ihailusta asenteessaan Suomeen.

Tosiasiaksi jäi, että puolet Eurooppaa oli vapautettu kansallissosialismin ideologiasta, mutta toinen – itäinen puoli – alistettiin kommunistisen ideologian valtaan ja jäi unohduksen varjoon lännen demokraatioiden sotissa maanosissa marxismin ideologiaa vastaan.

Tämä toisen maailmansodan jälkitilanne osoittaa samoin kuin koko Yhdysvaltain poliittinen ja ideologinen historia, miten vaikeata on maailmanpolitiikan sokkeloissa ja lukuisissa konflikteissa johdonmukaisesti pysyä aatteensa – tässä tapauksessa Amerikan vapauden aatteen – kannalla.

Universaalinen missio ja kansalliset vapauttaistelut

Toisen maailmansodan jälkeen voittajavaltiot julistivat demokratian voittoa ja universaalisten aatteiden paremmuutta kansallisuusaatteeseen nähden. Pienten kansojen aika näytti olevan ohi. Se ilmeni sekä maailmanpolitiikassa että nationalismin historiankirjoituksessa. Kansallisia arvoja vähäteltiin ja marxilaiselta taholta ne esitettiin vallanhimoisten porvarien keksinnöksi [11]. Vuosikymmenien kuluessa asenteet kuitenkin muutuivat. Kansalliset vaatimukset, joita esittivät kansallisten valtioiden ohella jopa syrjässä olleet alkuperäiskansat (intiaanit, saamelaiset) ja virallisen kielen alistamat väestöt (katalonialaiset, bretagnelaiset, provencelaiset puhumattakaan baskeista) alkoivat vaatia oikeuksia erikoislaadulleen.

Miltä asia näyttää maailmanrauhan kannalta? Jos tehdään vertailu kansallisuustaisteluiden ja universaalisen mission levittämisen välillä, niin ajateltakoon esimerkiksi Ranskan vallankumouksen ja Napoleon Bonaparten sotia, joiden aiheuttamaa kaaosta selvitettiin Wienin kongressissa vuonna 1815, sekä valtavia uhreja, jotka ensimmäinen maailmansota aiheutti. Lähetystehtävät

sekaantuvat valtapolitiikkaan ja taloudellisiin etuihin ja usein laajenevat suunnattomille alueille. Vuodesta 1941 lähtien amerikkalaiset puolustautuivat Japanin valta-yrityksiä vastaan, ja kun Euroopassa kansallissosialismia vastaan taisteltiin erityisesti Neuvostoliiton armeijan avulla, niin demokratian voitto oli vain puolinainen ja tuli kalliiksi niille, jotka jäivät osattomiksi. Neuvostoliitto tosin hajosi itsestään, mutta vasta kymmenien vuosien kuluttua.

Kansalliset vapauttaistelut yleensä ovat vaatineet vähemmän uhreja. Aatteet ja keksinnöt – universaalinen, humanitääriin missio – leviävät todellisuudessa ilman sotiakin, mutta maailmanpolitiikan monet ristiriidat vaikuttavat siihen, että hyvä omatunto harvoin säilyy, vaikka toimitaan vilpittömästi puhtaasti asian puolesta. Kun asiaa puolustellaan, niin tuskin säilyy rehellisyyskään.

Amerikkalaisuus toisen maailmansodan jälkeen

Sodan lopputulos oli kohottanut amerikkalaisten kansallissylpeyttä. Amerikkalainen historiateos määritteli vuonna 1950 Amerikan nationalismin seuraavasti: usko Yhdysvaltain ainutlaatuisuuteen ja ylemmyyteen sekä Yhdysvaltojen asettaminen muiden maiden, valtioiden, yhteisöjen tai sosiaaliryhmien edelle [12]. Tämä asenne korosti hyvin voimakkaasti oman kansan arvoa. 1950-luvulla kommunismin vastaisuus lisäsi yhtenäisyyttä. Kun sota oli heikentänyt Eurooppaa, niin amerikkalaiset näkivät oman hyvinvointinsa ja poliittisen mahtavuutensa ylittämättömänä. Yhdysvalloissa vierailija totesi usein merkkejä siitä. Kun palasin Amerikasta kotimaahan valtamerilaivalla 1959 [13], niin ruokasalin oven vieressä seinällä oli ilmoitus, jossa pyydettiin amerikkalaisia tulemaan keskustelemaan, miten eurooppalaisille opetettaisiin ”the American way of life”. Amerikkalainen kansallissylpeys on yksi osa amerikkalaista nationalismia ja ristiriitainen sen käsityksen kanssa, että vain ihmisrakkaus olisi johtanut ”länttä”.

Olin seuraavan kerran Amerikassa 14 vuoden kuluttua 1973. 1960-luvulla oli tapahtunut muutos moneen suuntaan. Venäjän Sputnik oli pelästyttänyt jo 1957. Vietnamin sota oli järkyttänyt. Rotulevottomuudet olivat pakottaneet amerikkalaiset tunnustamaan, että vapauden aate ja demokratia eivät olleet hyvin toteutuneet amerikkalaisessa ”vapaassa maailmassa”. Oli totuteltava siihen, että värilliset olivat juridisesti samassa ase-

massa kuin valkoiset. New Yorkin Fifth Avenuen suurissa näyteikkunoissa oli mustia mallinukkeja, mitä en ollut huomannut aikaisemmin. Mieli-pideilmaisut osoittivat kritiikkiä. Valokuvasin Syracuse-kaupungissa auton ikkunaan kiinnitetyn demonstraation: "Open the Watergate, Drown Nixon". Watergate-skandaali oli tapahtunut samana keväänä, ja todella "hukutti" presidentti Nixonin, joka erosi virastaan 1974.

Ronald Reaganin kauden jälkeen amerikkalaisten itsetunto jälleen nousi. He voivat katsoa vaikuttaneensa neuvostojärjestelmän luhistumiseen. Kuwait vapautettiin 1991 Persianlahden sodassa. Amerikkalaiset katsovat edelleen Yhdysvaltojen olevan vapauden aatteen airut, mutta he ovat saaneet osakseen ulkomaisten kritiikkiä eivätkä syyskuun 11. päivän terrori-iskun jälkeen tiedä, missä heidän vihollisiaan piilee.

Dialogi Lännen ja Islamin välillä

Yhdysvaltain hyökkäys Irakiin keväällä 2003 johdettiin terrorismin pelosta, mutta yhtenä vaikuttavana tekijänä oli tyytymättömyys maan hallintojärjestelmään. Irakin yhteiskunta oli Kuwaitin sodan jälkeen vastoin odotuksia pysynyt Saddam Husseinin diktatuurina, joten amerikkalaiset voivat vedota myös pyrkimykseen vapauttaa Irakin kansa totalitäärisestä hallinnosta. Suurin osa islamilaisia ja suureksi osaksi myös länsimaalaiset vastustivat sotaa ja syyttivät Yhdysvaltoja taloudellisesta riistosta ja poliittisista valtapyrkimyksistä. Vapauden aate nähtiin vain amerikkalaisten omien aineellisten intressien peittelynä.

Näyttää siltä, että useimmat islamilaiset eivät halunneet vapautta amerikkalaisten tuomana. Jo useita vuosikymmeniä sitten oli Iranin shaahin karkottamisen yhteydessä havaittavissa selvää, jopa kiihkeätä amerikkalaisvastaisuutta [14]. Se johtui Yhdysvaltain asemasta kylmän sodan toisena supervaltana toisen maailmansodan jälkeen sekä sen politiikasta Israelin suojelijana. Sitä ennen Yhdysvalloilla tuskin oli osuutta Lähi-idän valtiollisten olojen järjestelyyn. Britannia ja Ranska olivat toisinaan voimakkaastikin vaikuttaneet Välimeren itäosan valtasuhteisiin.

Englanti oli antanut syyänsä sionistien toiveen toteutumiseen ja Israelin valtion perustamiseen. Tämä tapahtuma oli luonut islamilaista maailmaa järkyttäneen palestiinalaisten kysymyksen. Euroopan siirtomaavalttojen ja muiden "länsimaiden" osallistuminen valtiollisten olojen järjestelyyn Etu-Aasiassa, Irakissa ja Iranissa oli tosin ollut lyhytaikainen siihen nähden, että laa-

jat alueet olivat kuuluneet islamilaiseen Turkin valtakuntaan. Niitä oli hallinnut Turkin sulttaani satoja vuosia. Valtakunnan hajoaminen oli tuonut ensimmäisen maailmansodan voittajavallat, Englannin ja Ranskan, mukaan järjestelyihin. Nämä valtiot saivat Kansainliiton mandaatteina alueita, joista tuli myöhemmin uusia Etu-Aasian valtioita. Yhdysvallat on siis vain lyhyen ajan ollut mahtitekiä Lähi-idässä.

Todellisuudessa vapauden aate kuuluu historiallisesti Yhdysvaltain valtioliisiin ja moraalisiin periaatteisiin ja siihen vedotaan usein itsestään selvyytensä. Epäluuloon Yhdysvaltoja kohtaan ovat amerikkalaiset kuitenkin itse vaikuttaneet sen vuoksi, että he ovat korkeinta johtoa myöten verraten tietämättömiä muiden maiden asioista ja että he – jälleen korkeinta johtoa myöten – osoittavat valtaansa pöyhkeällä tavalla ja – mikä vielä pahempaa – kriittisissä tilanteissa yllätettyinä reagoivat kovin ottein, kuten Vietnamin sodassa tapahtui.

Mainitut seikat tuskin kuitenkaan selittävät islamilaisen maailman amerikkalaisvastaisuutta. Näyttää siltä, että Yhdysvallat nähdään länsimaisen ajattelun edustajana. Ilmeistä on, että islamilaiset maat ovat omaksuneet Euroopan ja Yhdysvaltain teknisen ja tieteellisen edistyksen, mutta huomattava osa aasialaisia ja afrikkalaisia viiroksuu länsimaisia aatteita, siis juuri sitä eurooppalaista ajattelua, johon kansalaisten vapaus, kansanvalta ja ihmisoikeudet kuuluvat 1700-luvun valistuksesta lähtien ja jonka YK:n valtiot ovat peruskirjan allekirjoittaessaan muodollisesti hyväksyneet.

Kritiikki länsimaita kohtaan ilmeni hyvin syksyllä 2002 Helsinki Forum -ryhmän dialogissa lännen ja islamin välillä. Eurooppalaisia aatteita puolusti filosofian professori Ezra Talmor Haifan yliopistosta [15]. Muut ulkomaalaiset osallistujat olivat etupäässä islamilaisia kuten professori Hassan Hanafi Kairon yliopistosta, professori Emajuddin Ahamed Dhakasta Bangladeshista, diplomaatti Mohammed Masjed-Jame'i Teheranista sekä sudanilainen Hassan Gubara Said [16]. Talmorin esitys ei saanut vastakaikua heidän puheissaan. He toivat esiin islamilaisen uskonnon ja moraalin arvot, joskin Hanafi huomautti, että islamilaiset maat olivat toisella kehitystasella kuin eurooppalaiset. Kun eurooppalaiset olivat modernin kehityksen täyttymyksessä, niin islamilaisilla oli vasta "renessanssi".

Taistelulla länsimaisen demokratian aatteiden ja kommunismin välillä ei näyttänyt olevan heille merkitystä. Pikemminkin huomautettiin, että Neuvostoliiton hajoaminen ja itäblokin mure-

neminen jätti arabimaailman ilman selustatukea [17]. Jopa väitettiin, että Lännen oli löydettävä uusi vihollinen, ja se olki Islam [18]. Dialogin islamilaiset edustajat puhuivat paljon siirtomaavaltujen hyökkäyksistä ja sorrosta [19].

Kun ”kolmannen maailman” taloudelliset ja poliittiset heikkoudet pantiin Euroopan suurvaltojen ja Yhdysvaltojen syyksi, unohdettiin, että aikoinaan islamilaiset valtiot olivat olleet suurvalloittajia Aasiassa, Afrikassa ja Euroopassa. He olivat lännessä tunkeutuneet Gibraltarin salmen yli ja idässä kauas Itävaltaan ja Puolaan saakka. Kaakkois-Eurooppa oli vapautunut Turkin ikeestä vasta 1900-luvun alussa, ja pohjoisin säilynyt minareetti on Egerissä, Pohjois-Unkarissa. Bangladeshia lukuun ottamatta Helsinki Forumin islamilaisten oppineiden kotimaat olivat olleet itsenäisiä tai islamilaisen Turkin holhouksessa pikemmin kuin eurooppalaisten sortamia, ja amerikkalainen vaikutus alueella oli varsin uutta.

Islamilaiset mielellään väittävät, että nykyajan globalismi korvaa länsimaiden imperialismia ja että Yhdysvaltojen politiikan syynä on ensi sijassa valtapyrkimys ja öljyn saannin turvaaminen. Näiden näkökohtien merkitystä he liioittelevat, ja samalla he väheksyvät juuri niitä aatteita, joiden varaan moderni kansojen liitto on luotu. Ylpeys omasta uskonnosta sekä omat valtiolliset ja kulttuuriperinteet ovat tärkeämpiä kuin Euroopan valistusaatteiden ihmisoikeudet ja kansanvalta.

Tämä tilanne luo arkaluontaisen YK:n ja sen länsimaisten ja itämaisten jäsenvaltioiden välille. Irakin sodan yhteydessä vaadittiin, että Yhdysvaltojen pitäisi alistaa päätöksensä YK:n elimien, etenkin turvallisuusneuvoston, hyväksyntään. Toisen maailmansodan perintönä turvallisuusneuvosto ei kuitenkaan ole tasapuolinen, koska monet tärkeät valtiot puuttuvat siitä ja koska useiden – sekä suurten että pienten – jäsenvaltioiden kunnioitus länsimaisia ihmisoikeuden aatteita kohtaan on kyseenalainen.

Vapauden aatteen edustajana myös YK on usein välinpitämätön tai ainakin voimaton. Sen johdosta Yhdysvallat voi ottaa itselleen oikeuden edustaa demokratiaa ja vapauden aatetta sekä epäillä, että YK:ssa voittaa asenne, joka on enemmän amerikkalaisvastainen kuin oikeudenmukainen. Paradoksaalista on tietenkin se, että Yhdysvallat itse on osittain syyppää siihen muotoon, jonka tuloksena YK – New Yorkiin sijoitettuna – luotiin toisen maailmansodan aiheuttamassa vihan ilmapiirissä.

VIITTEET

- [1] Vrt. Hans Kohn, *American Nationalism, an interpretative essay*. The Macmillan Company, New York, 1957, 1-14.
- [2] Amerikan nationalismilla tarkoitetaan useimmiten Pohjois-Amerikan Yhdysvaltojen nationalismia. Vrt. Louis L. Snyder, *Encyclopedia of Nationalism*. St James Press. Chicago and London, 1990, 8-12 American nationalism. Uusimpia esityksiä aiheesta on teoksessa *Encyclopedia of Nationalism*, Editor in Chief Alexander J. Motyl, Academic Press, San Diego, California, 2001. Volume one. Sheila L. Croucher, North America, 551-564.
Sanalla ”nationalism” tarkoitetaan Yhdysvalloissa myös kiintymystä liittovaltioon ja sen vastakohtana on ”sectionalism” eli kiintymys osavaltioon. Tämä johtuu siitä, että liittovaltion perustivat osavaltiot, entiset siirtokunnat, jotka halusivat säilyttää mahdollisimman paljon itsehallintoa. Keskushallitus on pyrkinyt kiinnittämään maan asukkaat liittovaltioon, mitä on korostettu monilla symboleilla, kuten kansallislaululla, juhllilla ja pitämällä tähtilippua myös arkipäivinä liittovaltion virastojen ulko-ovilla ja myös sisätiloissa, kuten virkahuoneissa ja koululuokissa. Tätä on korostanut John B. Whitton artikkelissaan ”Nationalism and Internationalism”. *Encyclopedia Americana*. International Edition. Volume 19. 1971: ”In the United States, without the centralizing influence of the federal government — it is difficult to conceive how national solidarity could ever have been achieved” (s.751).
- [3] Michael Lind, *The Next American Nation. The New Nationalism and the Fourth American Revolution*. The Free Press, New York, 1995.
- [4] Lähde on pääasiassa *United States Historical Census Data Browser* (the decennial census conducted by the U.S. Census Bureau) 1850, 1900, 1950. State Level Census Data. Vuoden 1790 ja orjuuden osalta vrt. Richard B. Morris (ed.), *Encyclopedia of American History*. Harper and Brothers, Publishers, New York, 1953, Population and Immigration s.442-450, Slavery to 1789 s.512-514, Slavery and the Negro 1789-1860 s.514-516.
- [5] *Making America. The Society and Culture of the United States*. Ed. by Luther S. Luedtke. Published by the United States Information Agency. Washington, D.C, 1987, 8-9. Mustia oli 26,5 milj., alkuperäistä väestöä (Native Americans) 1,4 milj., aasialais-amerikkalaisia 3,5 milj. Brittiläistä alkuperää oli 15 %, saksalaista 13 %, irlantilaista 8 %. Latinalaista syntyperää olevia (Hispanics) oli 14,6 milj. Los Angelesin kaupungissa oli muuta kuin latinalaista alkuperää olevia valkoisia vä-

hemmän kuin puolet, kun latinalaisia oli 28 %, mustia 13 % ja aasialaisia 6 %.

- [6] *United States Historical Census Data Browser*. USA Statistics in Brief-Population and Vital Statistics. U.S.Census Bureau 2000.
- [7] Vrt. Francis Lieber, *Fragments of Political Science on Nationalism and Inter-Nationalism*. New York, 1868; Eugen Lemberg, *Nationalismus. Psychologie und Geschichte*. Rowohlt, Hamburg, 1964; Seymour Martin Lipset, *USA, Vastakohtien kansakunta* (suom. teoksesta *The First New Nation*, 1963), 1971, 103.
- [8] Vrt. Hugh Seton-Watson, *Nations & States. An enquiry into origins of nations and the politics of nationalism*. Methuen – London, 1977, 216-219.
- [9] Vrt. John B. Whitton, "Nationalism and Internationalism", *Encyclopedia Americana*, 19, 754
- [10] Hans Kohn, *The Idea of Nationalism. A Study in Its Origins and Background*. (1.p. 1944). 6.painos. The Macmillan Company, New York, 1956; *American Nationalism, an interpretative essay*. 1957; *The Mind of Germany. The Education of a Nation*. Macmillan and Company Limited, London, 1962. Vrt. Louis L. Snyder, *Encyclopedia of Nationalism*, hakusana Kohn Dichotomy. Kohn oli alkuperältään juutalainen.
- [11] Vrt. E. J. Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality*. Cambridge University Press. (1990). Canto edition, 1991. Brittiläinen aristokraatti Hobsbawm oli suurvallan edustaja ja varhaisemmassa tuotannossaan marxilainen. Hän ei antanut arvoa pienille kieliryhmille ja kansallisuuksille.
- [12] Merle Curti, Richard H. Shryock, Thomas S. Cochran, Fred Harvey Harrington, *An American History*. Volume one. Harper and Brothers, Publishers, New York, 1950, 273.
- [13] Olin ASLA-Fulbright stipendiaattina New Yorkin Columbia-yliopistossa 1958–59 tutkimassa nationalismia. Kirjoittajan tuotantoa: Aira Kemiläinen, Yhdysvaltain nationalismin tutkimusta. *Historiallinen Aikakauskirja* 1/1960; *Nationalism. Problems concerning the Word, the Concept and Classification*. Studia Historica Jyväskyläänsä III. 1964, luku V "The American Nation and American "Nationalism".
- [14] Islamilaisia näkemyksiä kuvaa Jordanian kuninkaan Husseinin (1935–1999) puoliso kuningatar Noor kirjassaan, joka on suomennettu nimellä *Kuningatar Noor. Uskomaton elämäni* (Otava 2003). Kirjoittajan isänisä oli ollut arabialainen, mutta hän itse oli saanut amerikkalaisen kasvatuksen. Israelin kysymys kohoaa kirjassa etualalle.
- [15] Talmor – alun perin Egyptin juutalainen – on International Society for the Study of European Ideas -seuran perustajia ja puolisonsa tohtori Sascha Talmorin kanssa aikakauskirjan *The European Legacy* toimittaja. Hänen esityksensä aihe forumissa oli "Language and Culture".
- [16] Islamilaisten edustajien mielipiteet on esitelty Helsinki Forumiin 2002 esitelmien ja puheenvuorojen pohjalta. Hassan Gubara Said on työskennellyt Helsingissä.
- [17] Hassan Hanifin mielipide. Myös Hassan Gubara Said puhui Neuvostoliiton tuhon aiheuttamasta tyhjiöstä.
- [18] Mohammed Masjed-Jame'i sanoi lisäksi, että puhuessaan terrorismista lännen valtiot vain halusivat tuhota islamin.
- [19] Hassan Hanafi sanoi, että Pax Romanan ja Pax Christianan jälkeen Pax Europeana-Americana oli lännen kolmas invaasio itään. Näiden hyökkäyksen tuloksena oli ollut Amerikan "löytäminen" sekä Afrikan ja Aasian kurjistaminen. Vuoden 1991 jälkeen Amerikka oli rientänyt kansainvälisille markkinoille nielläkseen Aasian. Globalisaatio oli taloudellisen hegemonian uusi muoto.

Kirjoittaja on Jyväskylän yliopiston yleisen historian professori emerita. Kirjoitus perustuu esitelmään Suomalaisen Tiedeakatemian vuosikokouksessa 14.4.